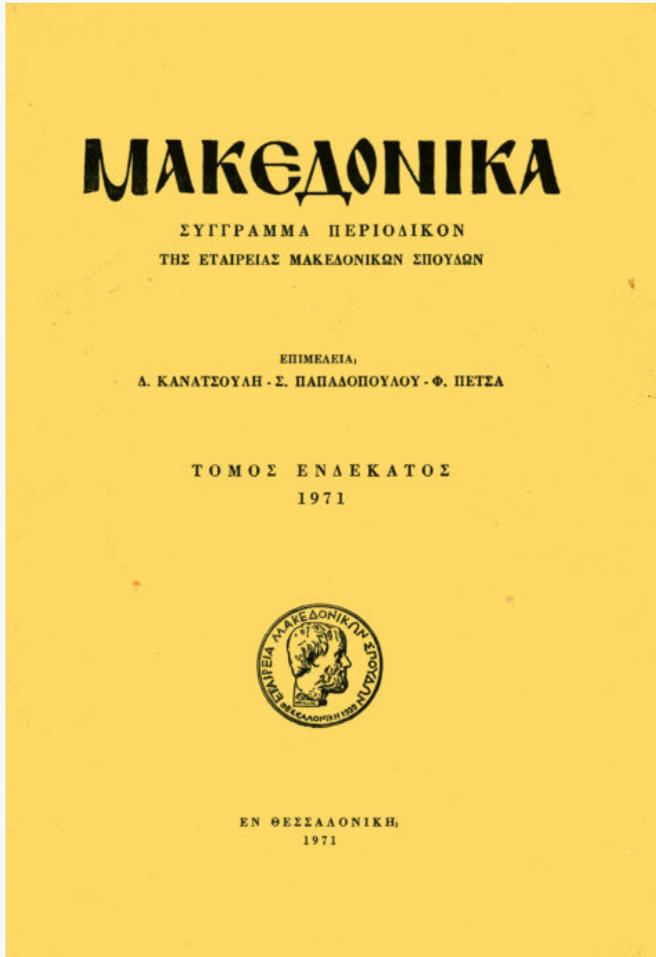

Μακεδονικά

Τόμ. 11, Αρ. 1 (1971)

Η Μακεδονία στα 1715

Κωνσταντίνος Α. Βακαλόπουλος

doi: [10.12681/makedonika.939](https://doi.org/10.12681/makedonika.939)

Copyright © 2014, Κωνσταντίνος Α. Βακαλόπουλος

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Βακαλόπουλος Κ. Α. (1971). Η Μακεδονία στα 1715. *Μακεδονικά*, 11(1), 260–271.
<https://doi.org/10.12681/makedonika.939>

Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΣΤΑ 1715

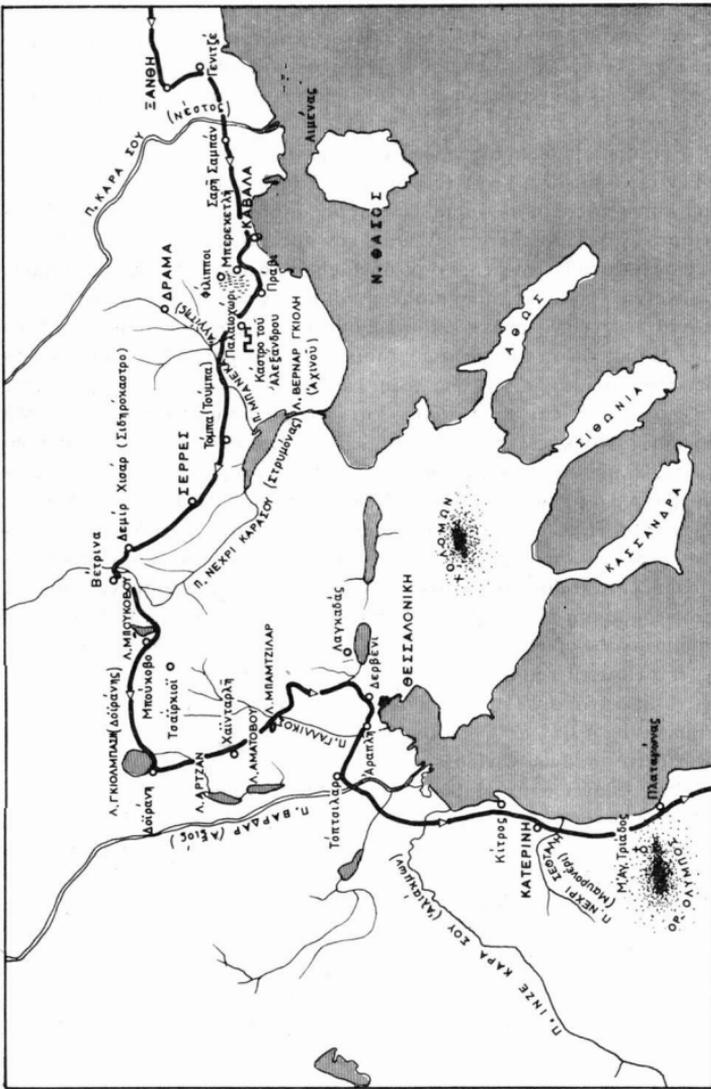
Ἐκτός ἀπό τοὺς γνωστοὺς περιηγητές, στοὺς ὁποίους συνήθως προστρέχουμε, γιὰ ν' ἀντλήσουμε πληροφορίες γιὰ ὀρισμένους τόπους τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, εἶναι δυνατόν νὰ βροῦμε καὶ ἄλλες παράλληλες μελετώντας ὀρισμένα ἡμερολόγια ἢ χρονικά πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων.

Τὰ τελευταῖα αὐτὰ κείμενα εἶναι δυνατόν νὰ διαφύγουν τὴν προσοχὴ τῶν ἐρευνητῶν. Ἀνάμεσα σ' αὐτὰ εἶναι δύο ἡμερολόγια, ποὺ περιγράφουν τὴν ἐκστρατεία τοῦ μεγάλου βεζίρη Ἀλῆ πασᾶ ἐναντίον τῶν Βενετῶν στὴν Πελοπόννησο στὰ 1715, τὸ πρῶτο τοῦ Benjamin Brue, διερμηνέα τοῦ βασιλιᾶ τῆς Γαλλίας στὴν Πύλη¹, καὶ τὸ δεύτερο ἑνὸς ἀνωνόμου ποῦ ἀποδίδεται σ' ἕναν Ἑλληνα τῆς αὐτῆς τοῦ ἡγεμόνα τῆς Βλαχίας Κωνσταντίνου Brâncoveanu (1688-1714), τὸν Κωνσταντῖνο Διοικητῆ, ποῦ ἀκολούθησε μὲ σῶμα Βλάχων τὸν τουρκικὸ στρατό². Τὸ δεύτερο κείμενο, γραμμένο στὰ ρουμανικά καὶ μεταφρασμένο ἀπὸ τὸν Νικόλαο Iorga στὰ γαλλικά, περιέχει πολλὲς εἰδήσεις (κατ' ἀντίθεση πρὸς τὸ πρῶτο ποῦ δὲν προσφέρει παρὰ ἐλάχιστες) γιὰ τὴν διέλευση τοῦ σουλτανικοῦ στρατοῦ μέσα ἀπὸ τὴν Μακεδονία, τὶς ὁποῖες θὰ προσπαθῆσω ν' ἀποδώσω παρακάτω σύντομα καὶ νὰ ἐπιμείνω στὰ ἱστορικά καὶ τοπογραφικά προβλήματα, τὰ ὁποῖα παρουσιάζονται κατὰ τὴν ἀνάγνωση. Ὁ Διοικητῆς γενικὰ εἶναι ἀξιόπιστος καὶ οἱ εἰδήσεις του ἐνδιαφέρουσες. Τὶς σημειώσεις του ὅμως φαίνεται ὅτι, ὅταν ἦταν κουρασμένος ἢ δὲν εἶχε διαθέσιμο καιρὸ, τὶς κατέγραφε στὸ ἡμερολόγιό του ὕστερ' ἀπὸ πολλὲς ἢ λίγες ἡμέρες. Γι' αὐτὸ κάποτε ἔχει μερικὰ σφάλματα ὡς πρὸς τὴν ἀκρίβεια τῆς πορείας του: ἐνῶ δηλαδὴ ἔχει μιλήσει γιὰ ὀρισμένους σταθμοὺς τοῦ δρόμου, ὕστερα ξεχνώντας τί εἶχε γράψει μνημονεύει πάλι τὴν παλιὰ πορεία καὶ τὰ παλιὰ δνόματα. Ἴσως κιόλας νὰ εἶχε λησμονήσει τὴν σειρά τῶν ὀνομάτων.

Οἱ πληροφορίες τοῦ Διοικητῆ γιὰ τὴν Μακεδονία ἀρχίζουν ἀπὸ τὴν στιγμή ποῦ πλησιάζει πρὸς τὰ σύνορά της, ὅταν δηλαδὴ μπαίνει στὴν Ξάνθη (βλ. χάρτη). Γι' αὐτὴν γράφει ὅτι ἦταν μεγάλη πόλη μὲ κάστρο, ὅτι ἦταν ἔδρα τῆς μητροπόλεως Ξάνθης καὶ ὅτι τουρκικὰ ὀνομαζόταν Scheti — ἀλλοιωμένη ὀνομασία τοῦ τουρκικοῦ ὀνόματος Ἑσκιτζέ. Ὁ φημισμένος καπνὸς της

1. Benjamin Brue, *Journal de la campagne que le grand vesir Ali Pacha a faite en 1715 pour la conquête de la Morée*, Paris 1870.

2. Constantin Dioikétés, *Chronique de l'expédition des Turcs en Morée 1715*, ἔκδ. Nic. Iorga, Bucarest 1913.

Ἡ πλεῖστα ἐκτετατωμένη ἀπὸ τὴν Μακεδονία στὰ 1715

ονομαζόταν «πριστιτάν». Ἡ σημασία τῆς λέξης μοῦ εἶναι ἄγνωστη. Ὁ διευθυντής τοῦ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου Μακεδονίας καὶ τουρκολόγος κ. Β. Δημητριάδης, εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ μοῦ ἐξηγήσῃ ὅτι πιθανὸν πρόκειται γιὰ παραφθορὰ τῶν λέξεων *bir sezen*, δηλαδή νὰ σημαίνει κατὰ πρόωτης κοπῆς, πρώτης διαλογῆς.

Ὁ Διοικητὴς βαδίζοντας πρὸς Ν τῆς μεγάλης — τὴν ἐποχὴ ἐκείνη — πόλης Γενιτζέ (καὶ αὐτὴ εἶναι τὸ σημερινὸ ἄσμηο χωριὸ Γενισαΐα) μνημονεύει μιὰ λίμνη πλούσια σὲ ψάρια, ἐννοώντας ἀσφαλῶς τὴν λίμνη τῆς Μπουροῦς (Πόρτο-Λάγο). Κατόπιν περνώντας τὸν ποταμὸ Καρὰ Σοῦ, δηλαδή τὸν Νέστο, μπαίνει στὸ ἔδαφος τῆς Μακεδονίας καὶ καταλύει στὸ Σαρῆ Σαμπάν, στὴν σημερινὴ Χρυσούπολη, φημισμένη καὶ αὐτὴν γιὰ τὸν καλὸ της καπνὸ. Ἐδῶ κοντὰ τρέχει ἓνα ρυάκι, ὅπου ἔρχονται καὶ ξευγαρώνονται τὰ πτηνὰ καλιφάρ, *çalıfar*, ὅπως τὰ γράφει ὁ Διοικητὴς στὰ ρουμανικά. Ὁ Iorga τὰ ἀποδίδει στὴν γαλλικὴ μὲ τὴν ἴδια λέξη, *kalifars*, καὶ τὰ σχολιάζει γράφοντας μέσα σὲ παρένθεση ὅτι εἶναι πάπιες τῆς Μπαρμπαριᾶς (*Barbarie*), δηλαδή τῆς βορειοαφρικανικῆς ἀκτῆς. Ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι τὰ πτηνὰ αὐτά, σύμφωνα μὲ τὶς πληροφορίες κατοίκων τῆς περιοχῆς, ὀνομάζονται β α ρ β α ρ ὀ σ ε ς ἢ β α ρ β α ρ ὀ σ ι ν ε ς (ἀνακοίνωση δικηγόρου Καβάλας κ. Κωνστ. Παπαϊωάννου). Ἡ τελευταία αὐτὴ ὀνομασία τῶν ἀποδημητικῶν αὐτῶν πτηνῶν εἶναι χαρακτηριστικὴ, γιὰτὶ δηλώνει τὸν τόπο, ἀπὸ τὸν ὁποῖο προέρχονται, δηλαδή τὴν Μπαρμπαριά, ὅπως ὀνομαζόταν στοὺς περασμένους αἰῶνες ἡ βορειοαφρικανικὴ ἀκτὴ. Ὡστε ὁ Iorga ὀρθῶς προσδιορίζει τὴν προέλευση τῶν ἀποδημητικῶν αὐτῶν πτηνῶν. Ὁ ὀμότιμος καθηγητὴς τῆς Δασολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ. Ἰ. Παπαϊωάννου εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ μοῦ ἀνακοινώσῃ ὅτι πιθανὸν πρόκειται γιὰ τὴν πάπια ποῦ ὀνομάζονταν σήμερον μ π ἄ λ ι ζ α. Ὁ Διοικητὴς λοιπὸν βρίσκεται ἐδῶ στὴν γνωστὴ διεθνῶς γιὰ τὴν σπάνια πανίδα τῆς περιοχῆ τοῦ Κοτζὰ Ὀρμάν.

Κατόπιν φθάνει στὴν Καβάλα. Περιγράφει τὸ κάστρο, τὴν ἀκρόπολὴ τῆς καὶ μὲ ἐνδιαφέρουσες λεπτομέρειες τὸ ὕδραγωγεῖο καὶ τὶς δεξαμενὲς τοῦ κάστρου. Μὲ τὴν εὐκαιρίαν τῆς περιγραφῆς τῆς Καβάλας μᾶς δίνει μιὰ παροιμία τουρκικὴ (*Kavaladan top atilse, Selânin zararı varmı*¹)—ἐὰν ἐξακοντισθῇ ἓνα βλήμα ἀπὸ τὴν Καβάλα, δὲν βλάπτει καθόλου τὴν Θεσσαλονικίαν, ἢ ὅποια ὑπαινίσσεται αὐτὸν (ἐδῶ ἐννοεῖ τοὺς Ἑβραίους), ποῦ παίνεται ἐμπρὸς σ' ἓναν ἄλλο, ἀλλὰ ἐκεῖνος δὲν τὸν λογαριάζει καθόλου. Κατόπιν ὁ Διοικητὴς περνᾷ μέσα ἀπὸ τὰ γνωστά στενὰ πρὸς τοὺς Φιλίππους καὶ φθάνει στὸ Μπερεκετλή καὶ κατόπιν στὸ Πράβι ἢ στὴν Πράβιστα (τὴν σημερινὴ Ἐλευθερούπολη), γνωστὴ τότε πόλη ἢ μᾶλλον μεγάλο κάστρο (*Kasaba*).

1. Στὸ ρουμανικὸ κείμενο: *cavaladan top atâlsé seleanăi năc zararâ varmă*.

Ἐκτὸς τῶν γειτονικῶν τοῦ βουνῶν ἐβγαζαν σιδηρομετάλλευμα, μὲ τὸ ὁποῖο κατασκεύαζαν τὰ βλήματα τῶν πυροβόλων¹. Ὁ Διοικητὴς λοιπὸν ἀφήνει τὸν δρόμο ποὺ ὀδηγεῖ πρὸς τοὺς Φιλίππους-Δράμα καὶ ἀκολουθεῖ τὸν ἄλλο ποὺ κατευθύνεται πρὸς τὸ Πράβι, παρακάμπτει τοὺς βορειοδυτικoὺς πρόποδες τοῦ Παγγαίου καὶ καταλήγει στὶς Σέρρες.

Ἐκτὸς τὸ Πράβι ὁ Διοικητὴς φθάνει σ' ἓνα χωριό, ποὺ ὀνομάζεται τοῦ «Ἀλεξάνδρου» (ἢ λέξι γραμμένη στὰ ἑλληνικά). Πρέπει νὰ εἶναι τὸ σημερινὸ Παλαιοχώρι Παγγαίου (βλ. εἰκ. 1), ὅπου ὑπάρχουν ἀκόμη τὰ εἰρεπία

Εἰκ. 1. Τὸ Παλαιοχώρι στὸς πρόποδες τοῦ Παγγαίου

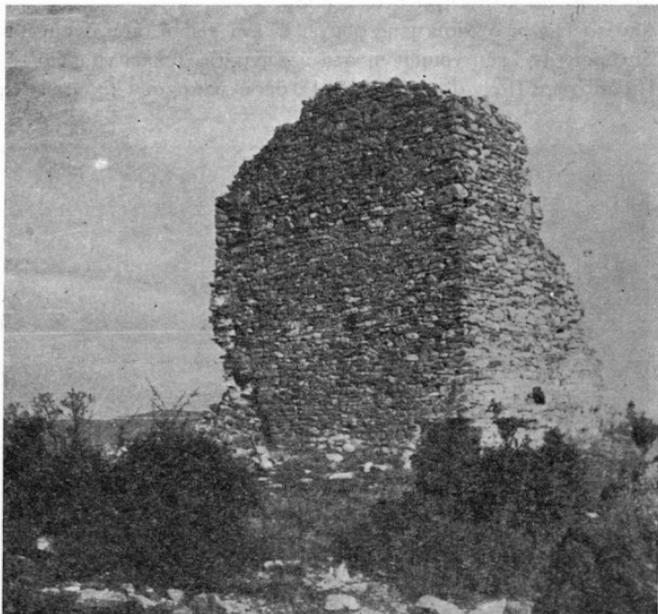
μεσαιωνικοῦ κάστρου, γνωστοῦ μὲ τὸ σωζόμενο ἀκόμη κατὰ παράδοση ὄνομα «Κάστρο τοῦ Ἀλεξάνδρου» (βλ. εἰκ. 2, 3, 4)². Χαρακτηριστικὸ εἶναι ὅτι ἡ λαϊκὴ παράδοση τὸ ἀπέδιδε στὸν Μ. Ἀλέξανδρο, πράγμα ποὺ δείχνει πόσο ἡ μνήμη τοῦ Μακεδόνα στρατηλάτη ἔμεινε ζωντανή στὸν ἑλληνικὸ λαὸ τῆς Μακεδονίας. Καὶ πραγματικὰ στὴν Ἀνατολικὴ Μακεδονία, ἰδιαίτερα στὴν περιοχὴ Καβάλας καὶ Φιλίππων, οἱ παραδόσεις γιὰ τὸν Μέγα

1. Βλ. ἄλλες σχετικὲς μὲ τὸ Πράβι μαρτυρίες στὴν βιβλιογραφία ποὺ παραθέτει ὁ Ἄπ. Βακαλόπουλος, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας 1354-1833, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 487 ὑποσημ. 1, ὅπου καὶ βιβλιογραφία.

2. Τὸ κάστρο αὐτὸ ἐπιφυλάσσομαι νὰ τὸ διαπραγματευθῶ σὲ χωριστὴ μελέτη.

Ἄλεξανδρο ἦταν ζωηρές¹. Τὸ Παλαιοχώρι τουρκικὰ ὀνομαζόταν Βιράν-καστρί, δηλαδή ἐρειπωμένο φρούριο ἀπὸ τὰ λείψανα τῶν τειχῶν τοῦ κάστρου².

Ὅπως βλέπουμε, ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἀποφεύγει νὰ περάσῃ μέσα ἀπὸ τὰ στενά πού σχηματίζουν τὸ Παγγαῖο καὶ τὸ Σύμβολο ὄρος, ἀλλ' ἀκολουθεῖ

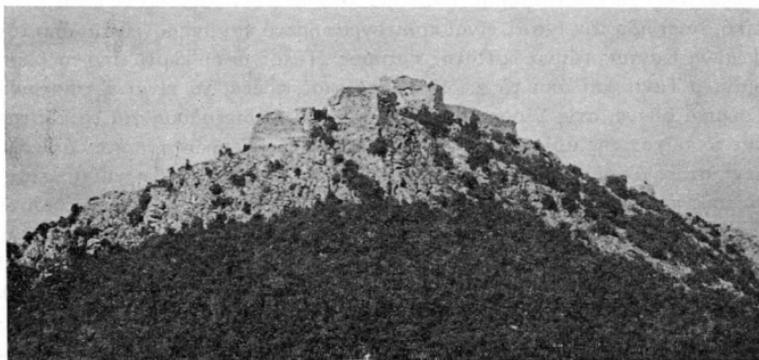
Εἰκ. 2. Κεντρικὸς πύργος τοῦ Κάστρου τοῦ Ἀλεξάνδρου

τὸν δρόμο πρὸς τὴν πεδιάδα τῶν Φιλίππων καὶ τὶς Σέρρες. Ἡ ἐκλογή τῆς πορείας αὐτῆς ἐρμηνεύεται ἴσως ἀπὸ τὸν σκοπὸ τοῦ ἐπικεφαλῆς μεγάλου βεζίρη Ἀλῆ ν' ἀποφύγῃ ἐνέδρες καὶ ἐπιθέσεις τῶν Βενετῶν, ἰδίως βομβαρδισμό κατὰ μήκος τοῦ παραλιακοῦ δρόμου Στρυμόνος-Σταυροῦ.

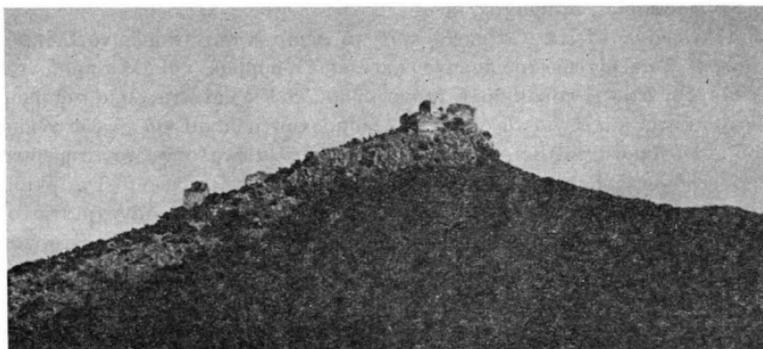
1. Βλ. μνεῖα σχετικῶν παραδόσεων στοῦ Humbert Pernot, Voyage en Turquie et en Grèce du R. P. Robert de Dreux, aumonier de l'ambassadeur de France (1665-1669), Paris 1925, σ. 90. Βλ. ἀκόμη καὶ Paul Collart, Philippes, ville de la Macédoine, depuis ses origines jusqu'à la fin de l'époque romaine, Paris 1937, σ. 3 ὑποσημ. 1, 2, σελ. 3-4 καὶ ὑποσημειώσεις, σ. 188 ὑποσημ. 1, σ. 326-237 καὶ ὑποσημειώσεις, δὺο ἀναγράφονται ἀναμνήσεις τῶν Μακεδόνων βασιλέων στὴν περιοχὴ τῶν Φιλίππων.

2. Βλ. Γεωργίου Χατζηκυριακοῦ, Σκέψεις καὶ ἐντυπώσεις ἐκ περιοδείας ἀνά τὴν Μακεδονίαν (1905-1906), β' ἔκδοσις, Θεσσαλονίκη 1962, σ. 106.

Ὁ τουρκικὸς στρατὸς ὕστερα ἀπὸ τρεῖς ὥρες φθάνει στὸ Τουρκοῦλ-Καϊναρτζασί, μιὰ μεγάλη πηγὴ ποὺ ἀναβλύζει ἀπὸ τὰ βουνά, ὅπου βρίσκεται ἡ μονὴ τῆς Εἰκοσιφοινίσσης¹. Ὁ Διοικητὴς μᾶς δίνει ἀρκετὲς πληροφορίες

Εἰκ. 3. Γενικὴ ἀποψη τοῦ Κάστρου τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀπὸ Ν

Εἰκ. 4. Ἀποψη τοῦ Κάστρου τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀπὸ ΝΑ

γιὰ τὴν μονὴ καὶ μᾶς λέγει ὅτι ὑπῆρχε ἐκεῖ εἰκόνα τῆς Παναγίας Ἀχειροποιήτου ἀπὸ μαστίχα κηροῦ². Συνεχίζει τὸν δρόμο του ἔπειτα καὶ φθάνει σ'

1. Στὸ σημεῖο αὐτὸ τῆς ἀφηγήσεώς του ὁ Διοικητὴς πέφτει σὲ κάποια σύγχυση καὶ ἀναφέρει δύο φορές τὴν ἀφιξὴ του στὸ Μπερεκετλή καὶ στὸ Τουρκοῦλ Καϊναρτζασί, μιὰ πρὶν νὰ μιλήσῃ γιὰ τὴν ἀφιξὴ του στὸ Πράβι καὶ μιὰ ἄλλη μετὰ τὴν ἀφιξὴ του σ' αὐτό.

2. Γιὰ τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας ποὺ θεωρεῖται ἔργο τοῦ πρώτου κτήτορα τῆς Μονῆς Γερμανοῦ βλ. Λ α ζ ἄ ρ ο υ Χ α ρ ι σ ι ἄ δ ο υ, Ἡ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Δράμας ἱερά μονὴ τῆς

ένα ποτάμι που τὸ ὀνομάζει Μπανέκα. Αὐτὸ τὸ ποτάμι πρέπει νὰ εἶναι ὁ Ἄγ-
γίτης ποταμὸς, γιατί ὁ Διοικητὴς γράφει ὅτι ὁ Μπανέκα διασχίζει τὰ ὄροπέ-
δια, «ὄπου βρίσκεται ἡ πόλη καὶ ἡ μητρόπολη Φιλίππων καὶ Δράμας», εἶναι
φαρδὺς καὶ ἔχει πολλὰ ψάρια. Τὸ ὄνομα Μπανέκα δὲν φαίνεται νὰ εἶναι τουρ-
κικό, γιατί ἤδη τὸν 14ο αἰ. εἶναι πολιτογραφημένο καὶ μνημονεύεται ἀπὸ τὸν
Ἰωάννη Καντακουζηνὸ ὡς Πάναξ ποταμὸς¹. Τέλος, ἀφοῦ περνᾷ ἀπὸ τὸ Τζεσ-
ραϊντέρ Τανίκ καὶ ἀπὸ τὸ χωριὸ Τόμπα, πού πρέπει νὰ εἶναι ἡ σημερινὴ
Τούμπα, φθάνει στὶς Σέρρες, γιὰ τὶς ὁποῖες μιλεῖ διεξοδικά, γιὰ τὸ κάστρο
καὶ τὸ τεῖχος τῆς πόλης, γιὰ τὴν μητρόπολη τῶν Σερρών πού ἦταν ἀφιερω-
μένη στοὺς ἁγίους Θεόδωρο Τήρωνα καὶ Θεόδωρο Στρατηλάτη, γιὰ τὰ λειψα-
νά τους πού σώζονταν ἐκεῖ (γιὰ τὴν κεφαλὴ τοῦ Θεοδώρου Τήρωνος καὶ τὸ
ξίφος τοῦ Θεοδώρου Στρατηλάτου). Ἐναφέρει ἐπίσης τὴν ἐκκλησία τοῦ
Ἰωάννου Προδρόμου, ἡ ὁποία εἶχε κτιστῆ πρὶν ἀπὸ 315 χρόνια (καὶ ἔννοεῖ
ἀσφαλῶς τὴν μονὴ τοῦ Τιμίου Προδρόμου, ἡ ὁποία εἶναι βέβαια βυζαντινὴ).
Κάνει ἐπίσης λόγο γιὰ τὰ κύρια προϊόντα τῶν Σερρών, ρύζι, βαμβάκι, κα-
πνό, καθὼς καὶ γιὰ τοὺς ὡραίους κήπους καὶ ἀμπελῶνες. Τὸ κλίμα ὁμῶς
τῆς πόλης εἶναι ἀνθυγιεινὸ. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ κάτοικοι παραθερίζουν μὲ τὶς
οἰκογένειές τους στὰ κοντινὰ βουνά. Ἐναφέρει ἐπίσης ὁ Διοικητὴς καὶ ἄλ-
λες πληροφορίες, ἀσήμεντες ὁμῶς.

Ἐναβαίνει ἔπειτα ὁ στρατὸς πρὸς τὸ Δεμίρ Χισάρ (σημερινὸ Σιδηρό-
καστρο). Τὰ περιχώρᾳ του παράγουν πολὺ ρύζι, βαμβάκι καὶ ἄλλα προϊόντα.
Ἐπάρχουν ἐπίσης πολλὰ ἀμπέλια καὶ κῆποι, καθὼς καὶ μεταλλεῖα σιδήρου.
Ὁ Διοικητὴς μιλεῖ γιὰ τὰ στενὰ τοῦ Σιδηροκάστρου καὶ γιὰ τὰ δυὸ χωριά
του πού ὀνομάζονται Βέτρινα (Πετρίτσι). Κατόπιν ἀκολουθεῖ τὸν σημερινὸ
παραμεθόριο δρόμο, περνᾷ τὴν λίμνη Μπούκοβο, τὸ χωριὸ Τσαϊρκοϊῖ,
καὶ φθάνει στὴν Δοϊράνη, μεγάλη πόλη πού τὴν κατοικοῦσαν χριστιανοὶ
καὶ Τοῦρκοι. Γύρω ἀπὸ τὴν πλούσια σὲ ψάρια ὁμόνυμη λίμνη ὑπῆρχαν
πολλὰ χωριά. Κατεβαίνοντας ἔπειτα πρὸς Ν καὶ περνώντας ἀπὸ διάφορα
χωριά καὶ ἓνα ποταμάκι, τὸ Χαϊνταρλῆ, φθάνει στὸ Μπαμτζιλάρ καὶ κατό-
πιν στὸ Κουμπαρὰ Χανέ (ἐργαστήρι βλημάτων). Ἐκεῖ κοντά, λέγει ὁ Διοι-
κητὴς, ὑπάρχει ἓνα δερβένη, ὅπου ἐδρεύει μιὰ φρουρὰ ἀπὸ ἀρματολούς γιὰ
τὴν φρούρηση τῆς Θεσσαλονίκης. Ἡ εἶδηση αὐτῆ εἶναι σημαντικὴ, ἄγνω-
στη ἀπὸ ἄλλη πηγὴ γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, γιατί μαθαίνουμε ὅτι ἔξω ἀπὸ

Εἰκοσιφοινίσσης, «Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον», τ. 4 (1911), σ. 225-229, Ἀθήναι. Γιὰ τὸν κτήτορα Γερμανὸ βλ. Γεωργίου Χατζηκυριακοῦ, Σκέψεις καὶ ἐντυπώσεις ἐκ περιόδειας ἀνά τὴν Μακεδονίαν, ἑ.ἀ., σ. 101-102. Βλ. πρόχειρα τοῦ Κωνστ. Γσιάκα, Ἱστορία τῆς ἱερᾶς μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης Παγγαίου, Δράμα, 1958, σ. 18-19.

1. Καντακουζηνός, ἑκδ. Βόννης, τ. 3. σ. 327· «Βασιλεὺς δὲ ἄγων τὴν στρατιάν, ἑστρατόπευθεν ἐπὶ Πάνακα τὸν ποταμόν, ἐν αὐτῷθι διανυκτέρευσεν...».

τὴν Θεσσαλονίκη, στὸ σημερινὸ Δερβένι, ὑπῆρχε σῶμα ἀρματολῶν.

Ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκη ὁ Διοικητὴς ἔχει ὀρισμένες ἀναμνήσεις. Τὸν ἐντυπωσιάζουν οἱ ὀχυρώσεις τῆς καὶ οἱ μεγάλοι πύργοι τῆς σὲ κάθε πλευρά, ἰδίως οἱ πῖο μεγάλοι τῆς παραλίας, μὲ τὰ πολλὰ καὶ μεγάλα κανόνια. Στὶς γωνιῆς (ἐννοεῖ τῶν πύργων τῆς παραλίας) μένουν ἄγρυπνοι οἱ φρουροὶ του κοντὰ στὰ κανόνια τους. Στὸ ἐπάνω μέρος τῆς πόλης ὑψώνεται τὸ Ἐπταπύργιο, ποῦ ἔχει τὸν ἴδιο ἀριθμὸ πύργων, ὅπως καὶ τὸ ἀντίστοιχο τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ὅπου φρουροῦν οἱ κάτοικοι κατὰ τὴν ἐντολὴ (havale, ὅπως μνημονεύεται στὸ κείμενο), ποῦ εἶχαν ἀπὸ τὸν σουλτάνο. Ἡ εἶδηση εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρουσα, γιατί βλέπουμε ὅτι οἱ κάτοικοι, ἀπὸ τὴν ἄλωση τῆς Θεσσαλονίκης ἀπὸ τοὺς Τούρκους στὰ 1430 ὡς τὰ 1715, ἐξακολουθοῦσαν νὰ φρουροῦν τὰ τεῖχη, ὅπως φαίνεται νὰ τὸ μαρτυρῇ τουρκικὸ ἔγγραφο τῆς 14ης Ὀκτωβρίου 1605. Σύμφωνα μ' αὐτὸ ὁ τότε σουλτάνος Μεχμέτ Β' (1421-1451), ὁ ὁποῖος ἀνασυνόικισε τὴν πόλη μὲ ἐντόπιους καὶ ξένους κατοίκους, χριστιανούς καὶ μουσουλμάνους, ἀνέθεσε σὲ ὀρισμένους ἀπ' αὐτοὺς νὰ φρουροῦν τοὺς πύργους τῶν παραλιακῶν τευχῶν. Γιὰ τὴν ὑποχρέωσή τους αὐτὴ ἀπαλλάσσονταν ἀπὸ διαφόρους φόρους (σεχρέ, δογαντζή, χισάρ μανη, σαλγκοῦν ζούλ, χιρεχός, ἀκιντζηλικ, καπάκ, τζελέπ, σουργκιούν, ἀβαρίζι διαβανὲ καὶ τεκιαλιφ οὐρφιέ)¹. Ἐχοντας ὑπ' ὄψη τὴν εἶδηση αὐτῆ, διαπιστώνουμε συνεχῆ τὴν φρούρηση τῶν τευχῶν τῆς Θεσσαλονίκης ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς μέχρι τοῦ 1715. Ἀλλὰ ἀπὸ τὸ 1605-1715, ποῦ πέρασε ὁ Διοικητὴς, οἱ χριστιανοὶ κάτοικοι εἶχαν ἀπαλλαγῆ ἀπὸ τὴν ὑπηρεσία αὐτῆ, γιατί στὰ 1605 ὁ μεπηλέρμπεης τῆς Ρούμελης Ἀχμέτ πασάς κατάργησε τὴν ὑπηρεσία τους λέγοντας ὅτι «δὲν εἶναι δυνατόν ἢ ὁμάς τῶν ἀπίστων νὰ φυλάσσει τὸ φρούριον οὔτε ἐπιτρέπεται πρὸς αὐτοὺς ἐμπιστοσύνη»².

Ὁ Διοικητὴς μιλεῖ ἀκόμη γιὰ τὴν ὑδρευση τῆς Θεσσαλονίκης καὶ γιὰ τοὺς σολῆνες ποῦ μεταφέρουν τὸ νερὸ μέσα στὴν ὀχυρωμένη πόλη. Οἱ κάτοικοι τῆς εἶναι χριστιανοί, Εὐρωπαῖοι, Ἀρμένιοι καὶ Ἑβραῖοι. Ἐκεῖ ὑπάρχει ἡ πῖο μεγάλη ἀστικὴ ἐγκατάσταση Ἑβραίων στὴν ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία. Ἡ Θεσσαλονίκη εἶναι ἕνα μεγάλο λιμάνι, ὅπου καταπλέον Γάλλοι ἔμποροι μὲ τὰ ἐμπορεύματά τους καὶ ἔχουν καὶ πρόξενο δικό τους. Ὑπάρχουν μοναστήρια ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν (δὲν τὰ κατονομάζει ὁ Διοικητὴς) καὶ ἀνάμεσα στὶς ἐκκλησίες μιὰ ὠραία μητρόπολη, ὅπου σώζεται τὸ λείψανο τοῦ Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ καὶ ἡ θαυματουργῆ καὶ ἀργυροστόλιστη εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ἡ ὁποία εἶχε ζωγραφισθῆ, ὅπως ἔλεγον, ἐνὸσω ζοῦσε ἀκόμη ὁ Ἅγιος. Ἡ πληροφορία αὐτὴ εἶναι πολὺτιμη, γιατί μαρτυρεῖ

1. Βλ. Ἰ. Κ. Β α σ δ ρ α β ἔ λ λ η, Ἱστορικὰ Ἀρχεῖα Μακεδονίας. Α' Ἀρχεῖον Θεσσαλονίκης, 1695-1912, Θεσσαλονίκη 1952, σ. 2-3.

2. Βλ. Β α σ δ ρ α β ἔ λ λ η, ἔ.α., σ. 3.

ὅτι πραγματικά στὴν μητρόπολη τῆς Θεσσαλονίκης εἶχε μεταφερθῆ ἡ εἰκόνα τοῦ πολιοῦχου μετὰ τὴν κατάσχεση τῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τοὺς Τούρκους στὰ 1493. Εἶναι ἡ ἴδια ἀσφαλῶς εἰκόνα ποὺ κήκε κατὰ τὴν μεγάλη πυρκαϊὰ τοῦ 1890¹.

Ὅσο γιὰ τὴν παλιά, βυζαντινὴ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ποὺ εἶχε μετατραπῆ σὲ τζαμί, αὐτὴ ἦταν ἀπρόσιτη στοὺς χριστιανούς, γιατί οἱ Τούρκοι τοὺς ἀπαγόρευαν τὴν εἴσοδο, ἐκτὸς ἂν περνοῦσε κανεὶς μέσα ἀπαρτήρητος. Τιμοῦσαν ὁμῶς τὸν τάφο καὶ συνεχῶς ἔκαιγαν ἐπάνω του κεριά.

Ὁ Διοικητὴς βλέπει ἀκόμη τὴν ὠραία ἀγορὰ τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τὸ γνωστὸ μας μπεζεστένι, ὅπου ἐκτίθενται ἀντικείμενα καὶ ἐμπορεύματα ἀπὸ μακρινὲς χῶρες.

Ἐνῶ ἀκόμη ὁ Διοικητὴς βρίσκεται στὴν Θεσσαλονίκη ἐνδιαφέρεται γιὰ τὸ Ἅγιο Ὅρος καὶ μαθαίνει ὅτι αὐτὸ ὑψώνεται σὰν σκόπελος, ὅτι εἶναι μιὰ χερσόνησος ποὺ δένεται μὲ τὴν ξηρὰ μὲ στενὸ λαμό, στενότερο καὶ ἀπὸ τοῦ Ἐξαμιλίου τῆς Πελοποννήσου. Ἐδῶ ἀναφέρει ὅτι, ὅπως καὶ στὸ Ἐξαμίλι, εἶχαν ὑψώσει ἕνα τεῖχος, μὲ μία πύλη ποὺ μποροῦσαν νὰ τὴν κλείνουν. Ἡ τελευταία αὐτῆ εἶδηση ἴσως νὰ μὴν ἀνταποκρίνεται στὴν ἀλήθεια καὶ νὰ προῆλθε ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ ἰχνῶν τῆς ἀρχαίας τάφρου τοῦ Ξέρξη (Προαύλαξ-Πρόβλακας).

Στὸ Ἅγιο Ὅρος, ἐξακολουθεῖ ὁ Διοικητὴς, ὑπάρχει ἕνας ἀντιπρόσωπος τοῦ μπισταντζή-μπαση μὲ τὸ ἀξίωμα τοῦ χασεκῆ², ὁ ὁποῖος φρουρεῖ τὸν τόπο. Ἐν συνεχείᾳ προσθέτει — καὶ αὐτὸ εἶναι ἄγνωστο — ὅτι ὁ μπισταντζή-μπασης ἔχει ὑπὸ τὴν ἐποπτεία του ὅλα τὰ μοναστήρια τῆς Ἀσπρης (Αἰγαίου) καὶ τῆς Μαύρης θάλασσας καὶ εἰσπράττει κάθε χρόνο τὸ εἰσόδημα ἀπ' αὐτά.

Στὴν Θεσσαλονίκη ἔρχεται ὁ καπουδάν πασάς μὲ μιὰ μαστάρδα (= ναυαρχίδα)³ καὶ μὲ ἄλλα πλοῖα, κατευθύνεται πρὸς τὶς σκηνὲς τοῦ μεγάλου βεζίρη, λαμβάνει μέρος σὲ σύσκεψη καὶ τὴν ἐπαύριο ἀναχωρεῖ. Ἐδῶ ἐγινε καὶ παρέλαση τῶν τουρκικῶν δυνάμεων.

Ὁ Θερμαϊκὸς κόλπος, γράφει ὁ Διοικητὴς, ἐκτείνεται ὡς τὰ ὄρη ποὺ ὀνομάζονται «τοῦ Ἀλεξάνδρου» καὶ ὡς πέρα ἀπὸ τὸ κάστρο τοῦ Πλαταμώνα. Θὰ ἐννοηθῆ ἀσφαλῶς τοὺς προβούρους τῶν Πιερίων ποὺ φθάνουν ὡς τὸν Κο-

1. Π. Ν. Παπαγεωργίου, Ἀρχαία εἰκὼν τοῦ μεγαλομάρτυρος Ἁγίου Δημητρίου τοῦ πολιοῦχου Θεσσαλονίκης ἐπὶ ἐλεφαντοστέου, ΒΖ, τ. 1 (1892), σ. 486.

2. Χασεκῆ = γενίτσιμοι στρατολογούμενοι ἀπὸ τὸν Ὄρτα τῶν μπισταντζήδων. Βλ. σχετικὰ στοῦ Η. Α. R. Gibb - Havold Bowen, *Islamic Society and the West*, London-New York-Toronto, I, τ. 1 (1951), σ. 321-322.

3. Βλ. *Dizionario di marina medievale e moderno* «grossa galea di forma rotonda, con ampia poppa». Βλ. καὶ Henry and Renée Kahane-Andreas Tietze, *The Lingua Franca in the Levant*, Urbana 1958 σ. 100-102.

λινδρό. Κατόπιν λέγει ὅτι στὴν πεδιάδα τῆς Θεσσαλονίκης, στὸ Ἄραπλη¹, στὸν σημερινὸ Λαχανόκηπο, ὑπάρχουν ἑπτὰ μαρμάρινες κολόνες (καὶ κοντὰ σ' αὐτὴν τὴν ἔκφραση σημειώνει τὴν ἑλληνικὴ λέξη: ἀγάλματα), γιὰ νὰ τιμηθῆ ἡ μνήμη ἑπτὰ Τούρκων πασάδων, γιὰ τοὺς ὁποίους ἔλεγον ὅτι ἔπασσαν πολεμώντας ὡς μάρτυρες (shhid) κατὰ τὴν πολιορκία τῆς Θεσσαλονίκης. Ἐδῶ ἔχουμε μιὰ ἐνδιαφέρουσα εἰδηση, ἡ ὁποία ἦταν ἄγνωστη ὡς τώρα ἀπὸ γραπτὲς πηγές ἢ ἀπὸ ἄλλη προφορικὴ παράδοση. Μένει λοιπὸν τὸ θέμα πρὸς διερεύνηση.

Φεύγοντας ἀπὸ τὴν Θεσσαλονικὴ σταμάτησαν στὸ Τόπισιλαρ, χωριὸ στὶς ὄχθες τοῦ Ἄξιου. Ἀφοῦ πέρασαν τὸν ποταμὸ, προχώρησαν πρὸς τὸν Ἀλιάκμονα. Κοντὰ στὴν πέτρινη γέφυρά του ἐκτείνονταν οἱ γνωστὲς ὡς σήμερα ἀλυκὲς, ὅπου ὑπῆρχαν κατοικίες γιὰ τὸν ἐπικεφαλῆς ἀρμόδιο (tuz emini), ὁ ὁποῖος τὶς ἐνοίκιαζε ἀπὸ τὸ δημόσιο. Κατόπιν ἔφθασαν στὸ Κίτρος, ὅπου συνάντησαν ἐπίσης νέες ἀλυκὲς καὶ ἐπάνω στοὺς λόφους διέκριναν πολλὰ χωριά. Τὸ Κίτρος τὸ χαρακτηρίζει ὁ Διοικητὴς ὡς μεγάλο κάστρο, κατοικούμενο ἀπὸ πολλοὺς χριστιανούς. Κάτω πρὸς τὴν παραλία ὑπάρχουν πάλι ἀλυκὲς. Βγαίνοντας ἀπὸ τὸ Κίτρος συναντᾷ χωράφια γεμάτα θάμνους καὶ στοὺς λόφους ἐπάνω διακρίνει ἓνα νέο δάσος καὶ ἓνα δερβέني πού τὸ φυλάγουν ἄρματολοι. Προχωρεῖ κατόπιν πρὸς τὴν Κατερίνη. Γιὰ τὴν Κατερίνη λέγει ὅτι εἶναι μεγάλο χωριὸ πού κατοικεῖται μόνον ἀπὸ χριστιανούς καὶ ὅτι ἔχει μιὰ ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης², ἀπὸ τὴν ὁποία πῆρε καὶ τὸ ὄνομα τὸ χωριό.

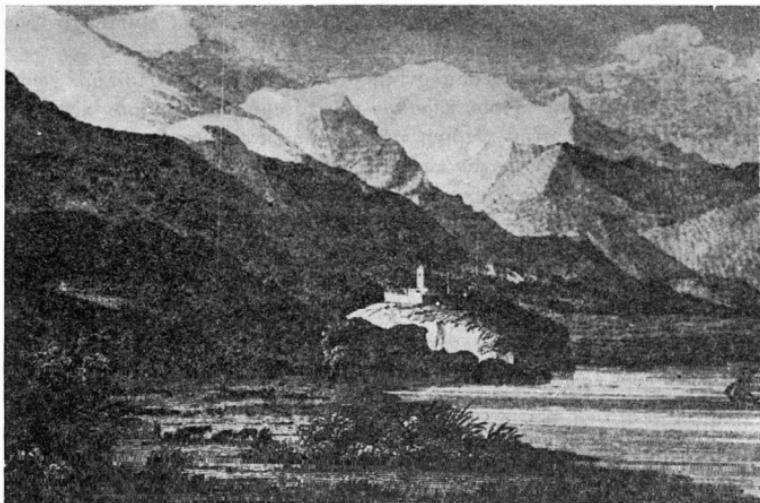
Πέρα ἀπὸ τὴν Κατερίνη, ἀφοῦ περνᾷ τὸ ποτάμι Νεχρί Σεφταλή, τὸ σημερινὸ Μαυρονέρι, πρὸς τὸν Πλαταμώνα ἀσφαλῶς, συναντᾷ νέο δερβέني μὲ ἄρματολοὺς ἐπίσης καὶ φθάνει τέλος στὸ κάστρο, τὸ ὁποῖο καὶ περιγράφει. Τὰ νέα στοιχεῖα πού προσθέτει εἶναι ὅτι στὸ ψηλότερο μέρος τοῦ κάστρου, ἀσφαλῶς μέσα στὸν δεῦτερο περίβολο, ὑπάρχει ἡ πυριτιδαποθήκη καὶ κάτω ἀπὸ τὸ κάστρο ἓνα στενὸ πέρασμα, μιὰ βαθιὰ χαράδρα, πού τὴν διασχίζει ἓνας δρόμος τεχνιτῶς (ἀσφαλῶς ὁ γραφικὸς καὶ ὁ καλντεριμωμένος δρόμος πού γνωρίσαμε ὡς τὰ τελευταῖα χρόνια), ὁ ὁποῖος ὡδηγοῦσε ὡς τὸ ἄκρο τῆς θάλασσας. Τὴν πυριτιδαποθήκη εἶναι ἴσως δυνατόν νὰ τὴν ἀναγνωρίσουμε στὸ ὀρθογώνιο κτίσμα τὸ ὁποῖο βρίσκεται στὴν βάση τοῦ κεντρικοῦ πύργου τοῦ Πλαταμώνα, ὅπως βλέπουμε νὰ εἰκονίζεται στὴν ὥραια χαλκογραφία πού παραθέτει ὁ περιηγητὴς Clarke (βλ. εἰκ. 5)³.

1. Ἡ ὀρθὴ ὀνομασία βρίσκεται στὸ ρουμανικὸ κείμενο καὶ ὄχι στὴν γαλλικὴ μετάφραση, ὅπου σημειώνεται λανθασμένα ὡς Arakly.

2. Γιὰ τὴν ἐτυμολογία τοῦ ὀνόματος Αἰκατερίνη βλ. Ἀ ν τ ω ν ῖ ο υ Κ ε ρ α μ ο π ο ὕ λ ο υ, Αἰκατερίνη, «Ἀθηνᾶ», τ. 51 (1941-1946), σ. 128.

3. Βλ. Edward Daniel Clarke, Travels in Various Countries of Europe, Asia and Africa, Part the Second, Section the Third, London 1816, σ. 302-303.

Ἐκ τῶν στοιχείων ποῦ μᾶς δίνει ὁ Διοικητὴς ἀποκομίζουμε ἐνδιαφέρουσες εἰδήσεις γιὰ τὴν γεωγραφία καὶ τὴν ἱστορία τῶν τόπων τῆς Μακεδονίας, ἀπὸ τοὺς ὁποίους πέρασε κατὰ τὶς ἀρχὲς τοῦ 18οῦ αἰῶνα. Συγκεκριμένα μαθαίνουμε τὴν ἐπιβίωση λαϊκῶν παραδόσεων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου γιὰ δύο περιοχὲς στὴν Μακεδονία: 1) γιὰ τὸ κάστρο τοῦ Παλαιοχωρίου τοῦ Παγ-

Εἰκ. 5. Τὸ Κάστρο τοῦ Πλαταμῶνα. Διακρίνεται ἡ πυριτιδαποθήκη στὴ βάση τοῦ πύργου (Clarke, Travels, τ. 4 μετὰ τὴν σ. 302)

γαίου, γνωστὸ ὡς τοῦ «Ἀλεξάνδρου» καὶ 2) γιὰ τὰ Πιέρια, ποῦ ὀνομάζονται «βουνὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου». Ἐπίσης ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ διαπίστωση τῆς φρουρήσεως ὀρισμένων δερβενιῶν ἀπὸ χριστιανοὺς ἀρματολούς, ἔξω ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκη, στὸ γνωστὸ Δερβένι, κατόπιν ἔξω ἀπὸ τὸ Κίτρος πρὸς τὴν Κατερίνη καὶ τέλος πρὸς τὸν Πλαταμῶνα.

Ἀξιοσημείωτη ἀκόμη εἶναι ἡ εἰδηση τοῦ Διοικητῆ, ὅτι στὴν Θεσσαλονίκη τότε, δηλαδὴ στὰ 1715, σώζονταν ἀκόμη μοναστήρια ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, πράγμα ποῦ δείχνει ὅτι ὡς τὶς ἀρχὲς τοῦ 18οῦ αἰῶνα ὑπῆρχαν ἀκόμη πολλὰ λείψανα τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς τῶν Βυζαντινῶν. Ἐπίσης μᾶς κινεῖ τὸ ἐνδιαφέρον ἡ πληροφορία τοῦ ὅτι στὸ χωριὸ Ἀραπλὴ ἔξω ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκη ὑπῆρχαν ἑπτὰ κολόνες, οἱ ὁποῖες διαιώνιζαν τὴν μνήμη ἀντίστοιχων πασάδων ποῦ ἔπασαν κατὰ τὴν πολιορκία τῆς Θεσσαλονίκης στὰ 1430. Ἀκόμη πρέπει νὰ θεωρήσουμε ὡς ἀπόλυτα πιθανὸ ὅτι τὸ τοπωνύμιο Κατερίνη

εἶναι ἁγιωνύμιο, δηλαδή ὅτι προέρχεται ἀπὸ ἐκκλησία ποὺ τιμᾶται ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἁγ. Αἰκατερίνης.

Τέλος ἀπὸ γενικότερη ἱστορική ἄποψη, παρακολουθοῦμε ἀπὸ σταθμὸ σὲ σταθμὸ τὴν πορεία τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων μέσα ἀπὸ τὴν Μακεδονία.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Α. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ

RÉSUMÉ

C. A. V a c a l o p o u l o s, La Macédoine en 1715.

Constantin Dioikétés, qui accompagna avec un corps de soldats Valaques le grand vesir Ali pacha marchant contre les Vénitiens en Peloponnèse en 1715, nous donne quelques informations sur la marche des troupes turques à travers la Macédoine.

Après avoir traversé le fleuve Kara-Sou (Nestos) et entré dans la Macédoine, il note tout ce qui tombe sous ses yeux et qui est digne d'être remarqué: des sites ou des monuments historiques, des paysages curieux, des produits agricoles ou industriels. Ainsi, il nous décrit la région marécageuse et boisée de Koca Orman, connue encore aujourd'hui pour sa forêt vierge, la ville de Cavala, la forteresse d'Alexandre le Grand près de Palaiochori (renseignement remarquable pour la survivance de sa tradition en Macédoine), Serrès, Thessalonique, ses habitants, ses monuments, ses marchés, ses produits etc.

Dioikétés nous renseigne aussi qu'aux divers lieux de la Macédoine existaient des corps d'armatoles chrétiens, qui gardaient des defilés importants. C'est lui aussi qui écrit qu'au dehors de Thessalonique, près de village Arapli, s'élevaient sept colonnes à la mémoire de sept pachas, qui étaient tombés pendant le siège de Thessalonique en 1430.